

KULTURDEPARTEMENTET

Kulturdepartementets priser for årets barne- og ungdomslitteratur utgitt i 2018

Juryleders tale ved Silje Johannessen under prisutdelingen 14. mars 2019

Kjære statsråd, prisvinnere, forfattere, illustratører, bildebokkunstnere, tegneserieskapere og oversettere og alle andre som brenner for barne- og ungdomslitteraturen. Som barne- og ungdomsbibliotekar mener jeg selvfølgelig at å formidle litteratur til barn og unge er den aller viktigste jobben innenfor litteraturfeltet. Å lese gir dem muligheten til å bli bedre kjent med seg selv og andre, bli empatiske og smarte mennesker, og i kjernen av det hele ligger den gode leseopplevelsen. Men for at litteraturen skal kunne formidles må den først skapes. Og det er derfor vi er her i dag - for å feire bokåret 2018 og det aller beste innenfor de mange ulike sjangrene i feltet. Juryen har lest seg gjennom mer enn 250 titler fra 2018, og det er utrolig morsomt å få være med på å feire årets produksjon.

Norsk litteratur for barn og ungdom er både allsidig, aktuell og av god kvalitet. Den speiler samfunnsutviklinga og løfter samtidig fram temaer som er viktige for barn og unge. Klima- og miljøkampen har skapt et stort engasjement hos dem det siste året, og det speiles innenfor både fag- og skjønnlitteraturen. Et eksempel er Arne Svingens *En himmel full av skyer* som fanger tidsånden blant ungdommer over hele Europa, de som skulker skolen og demonstrerer for å kreve at politikerne må engasjere seg mer i miljøkrisa. Jeg-fortellinger dominerer imidlertid i skjønnlitteraturen, det er bare noen få friske pust som ikke har en fortellerstemme i førsteperson. Identitetsproblematikken har likevel fått et interessant tilskudd med jeg-fortelleren Alex i *Vov-vov-effekten* av Helene Guåker, der forfatteren bevisst aldri lar oss få vite hvilket kjønn hovedpersonen har.

Den digitale verdenen er blitt synlig som en viktig sosial arena. Vi har også fått fortellinger som viser oss hvordan gaming kan være mer enn en flukt fra en vanskelig psykisk eller fysisk virkelighet – spill kan gi et genuint fellesskap mellom mennesker som aldri møtes IRL. En aktuell problemstilling, som vi blant annet ser i Agnar Lirhus sin fortelling om Mathilde i *Ellers er jeg ikke noe menneske*.

Det er likevel skolemiljøet som skiller seg ut som hovedarena for handlinga i barne- og ungdomslitteraturen i år. Her er venneproblematikk og mobbing sentrale temaer. I skjønnlitteraturen sliter barn og ungdom også i år med vanskelige oppvekstforhold og dysfunksjonelle familier, der en eller begge foreldrene er fraværende og av ulike grunner ikke kan ivareta sitt ansvar som foresatte. Til gjengjeld får vi også lese om barn som tar ansvar når de voksne ikke gjør det.

Det er flott at disse utfordringene tas opp, men livet leves også *utenfor* skole og familie, og vi behøver flere bøker som speiler det *andre* livet. Mange unge ønsker å lese fortellinger som gir en flukt fra hverdagslivet, med det pustehullet som fås gjennom humor eller fantastiske historier. Dystopiene er på retur, men en av årets trender er at det fantastiske og eventyrlige kommer tilbake. Dette får vi et godt eksempel på i årets vinner av litteraturprisen, *Apollo* av Bjørn Ingvaldsen, som er en herlig hyllest til fantasien i den utrolige røverhistorien om Georg, hans to døve onkler og kappløpet om månelandingen. Gjennom en mesterlig fortalt historie i et godt språk og med et originalt plott, blir vi tatt med på et utrolig, men likevel forbausende plausibelt hendelsesforløp, sammen med et festlig persongalleri. Spenningen balanseres med humor og fabelaktige tekniske finurligheter, og leseren sitter igjen med opplevelsen av at dette er en historie som er for god til *ikke* å være sann.

Årets vinner av debutantprisen, *Der ingen finn oss* av Mathias Nyhagen Asplund, er en språklig sikker debut som på en sømløs og poetisk måte binder sammen en vond hverdag med virkelighetsflukt inn i en fantasiverden der alt er mulig. Handlinga er henta ut av den store mytegrya i kulturen vår, litt eventyr, litt grøsser og litt om å rømme hjemmefra. Ei historie om vennskap, men også om hvor viktig fortellinger er i livene våre. Overgangene mellom virkeligheten og de fiktive universene er elegant forma i et litterært grep som fanger barns ofte brå skift mellom hverdag og fantasi. Den er et godt eksempel på flere av trendene i 2018, både i forhold til utfordrende oppvekst og mobbing, men også det fantastiske.

Vi er stolte av at norske bildebøker holder høy kvalitet, både litterært og visuelt. De er mange, allsidige og varierte både i innhold og uttrykk. Årets vinner av bildebokprisen, *Hakk o ve* av Ragnar Aalbu, om en hakkespett som ikke lenger kan hakke, utnytter med sitt "hullete" tema hele bildebokformatets muligheter, både fysisk, visuelt og litterært. Aalbu gir oss lag på lag med humoristisk snacks for både små og store lesere, samtidig som han tar opp eksistensielle spørsmål – som hva det vil si å ikke lenger kunne gjøre det du er skapt til.

Teksten er full av finurligheter, både verbalt og visuelt. Aalbus karakteristiske stil, med geometriske former, rør og sylindre, gjenspeiles også i teksten: «Hvorfor snakker du bare rør? roper Muldvarpen.» Boka er gjennomarbeidet til minste detalj, fra format og forsats til papirkvalitet og avrundede hjørner.

Juryen vil samtidig berømme en bildeboksjanger som sjelden når opp i konkurransen – småbarnsbildebøker som gir de minste barna gode fortellinger og litteraturopplevelser av høy kvalitet, og som samtidig er tilpasset aldersgruppa – som serien om *Brillebjørn* av Ida Jackson og Jens A. Larsen Aas, bøkene om *Nora* av Irene Marienborg eller *Gutt og Jente*-bøkene av Hilde Matre Larsen og Mari Kanstad Johnsen. Disse seriene er stor kunst for små lesere! Og at høytlesning er viktig allerede fra tidlig alder er noe vi vet mye om fra forskningen. Her ønsker vi samtidig å løfte fram de gode faktabøkene for småbarn som har kommet de siste årene, som eksempelvis *Fjæra for småfolk* av Marit Røgeberg Ertzeid. Å lage visuelt og språklig gode, men samtidig enkle nok, fagbøker og bildebøker for små barn er en kunst i seg selv, og det er viktig at vi har tilpasset kvalitetslitteratur som speiler norske barns hverdagsmiljø.

Girl Power er også en trend som speiler samfunnsengasjementet i 2018. Det vises i høyeste grad hos årets vinnere av fagbokprisen. *Kvinner i kamp: 150 års kamp for frihet, likhet, søsterskap!* av Marta Breen og Jenny Jordahl er en virvelvind av en innføring i kvinnekampens historie. Den forteller om kampen for retten til utdanning, for stemmerett og retten til å bestemme over egen kropp. Temaene er aktuelle og viktige å løfte fram, noe som tydeliggjøres av at disse kampene fortsatt kjempes rundt i verden, og at vi faktisk ikke kan så mye om de foregangskvinnene det fortelles om. Marta Breens kortfattede tekst og Jenny Jordahls humoristiske tegninger gjør historiske fakta lett tilgjengelige på en underholdende og inkluderende måte. Elementer i tegningene, som plakater og flagg, formidler også fakta. De tre hovedkampene er pedagogisk fargekodet i grønt, rødt og rosa, mens kapittelet om fri kjærlighet passende nok er regnbuefarget. *Kvinner i kamp* er informativ, inspirerende og relevant, og et godt bidrag til vår tids kvinnekamp.

Når det er sagt, ønsker vi oss flere og bedre sakprosabøker. For å sitere *Faktafyk*-redaktør Hilde Slåtto: "Verden blir mer og mer komplisert og unge mennesker har et stort behov for å forstå samfunnet de er en del av. Sakprosa av høy kvalitet er en viktig nøkkel for å ta inn en verden som hele tiden går i raskere tempo." Vi har sett en stagnasjon i antall norskprodusert sakprosa for barn og unge, utgivelsene er tilbake på nivået før innkjøpsordningen ble etablert i 1996. Vårt inntrykk er at den samlede kvaliteten også går ned. Dette er et stort problem. Sakprosa er kostbart å produsere, men den er viktig for målgruppa. Både for de som ikke er motiverte for å lese skjønnlitteratur, men ikke minst fordi barn og unge i Norge fortjener gode faktabøker med kvalitetssikret kildebruk og med et perspektiv som er relevant for dem.

Med innkjøpsordningen for tegneserier har disse fått høyere status og blitt mer synlig i bibliotek og skoler, og det gror også godt blant debutanter av begge kjønn. Årets vinner av tegneserieprisen, Steffen Kverneland, har i *En frivillig død* skapt en personlig, alvorstung og dessverre i høyeste grad relevant tegneseriebiografi om å vokse opp med en far som begår selvmord. Med uovertruffen kvalitet i teknikk og bildebruk og en blanding av ruter, store oppslag, fotografier, faksimiler og karikaturer blir formspråket avgjørende for vår tolkning av historien. Der virkeligheten er for vond og minnene for påtrengende, er bildene ufullstendige. Selvmord er fremdeles tabubelagt, men Kverneland beskriver hvordan det kan påvirke ungdom og familier både på kort og lang sikt, med et ungt menneskes perspektiv i tillegg til sitt voksne jeg. Blant unge voksne i Norden er selvmord *den* vanligste dødsårsaken, og det er hvert år et stort antall barn og ungdom som opplever at nære personer tar livet sitt. At unge menn og gutter topper denne statistikken, gjør Kvernelands bok om faren, og sitt eget forhold til han, ekstra aktuell. At slike historier formidles er viktig for større forståelse og åpenhet rundt dette temaet.

Årets vinner av illustrasjonsprisen, Hilde Hodnefjeld for illustrasjonene til *Bonsai: en liten bok om døden* av Simon Stranger, forklarer og ufarliggjør et så alvorlig tema som døden. Her fortelles det om mormor som får demens og barnebarnet som skal passe på bonsaitreet hennes, men glemmer å vanne det. Det lille treet visner parallelt med mormor, og blir et konkret bilde på jentas opplevelse. Bildene er både humoristiske og overraskende. Da pappa forteller at den døde mormora er på kjølelager, viser illustrasjonen hvordan jenta ser for seg mormor på melkekjøla i butikken. Og blir kista dekorert med krem når man blir kremert? Hodnefjeld tilfører en forsonende letthet til teksten når hun konkretiserer alle de rare tankene i jentas hode.

Vi vil samtidig gjøre oppmerksomme på de mange godt illustrerte lettleste seriene for barn, der bildestøtten er vesentlig for leserens motivasjon og framdrift i teksten. Serier er viktige for leselysten, og er en type litteratur det er et uuttømmelig behov for. Gode lettleste bøker for *ungdom* er dessverre mangelvare, men vi vil gi en honnør til Samlaget for deres nye lettleste spenningsserie *Grøss og gru*.

Vi ønsker oss fremdeles flere, og bedre, oversettelser fra andre språk enn engelsk og svensk. Barn og ungdom fortjener gode bøker som beskriver liv i andre land. Inntrykket den oversatte litteraturen gir nå, er at andres liv leves i den engelsktalende, vestlige delen av verden. For å sitere tusseforskeren Runar i *Monsterreisen*: "...verdensaltet med alle sine livsformer er mer omfattende enn vi gjerne kan komme til å tro. Verden er vidunderlig og uforutsigelig." Men vi får ikke lese om den. Til og med fra svensk oversettes kun en brøkdel i forhold til fra engelsk. Og hvor blir alle de gode svenske ungdomsbøkene av? På mitt bibliotek var bare **2 av 62** oversatte titler fra svensk i 2018 for ungdom. Årets vinner, Tor Tveite for oversettelsen fra finsk av *Monsterreisen* av Tuutikki Tolonen, er et hederlig unntak

fra regelen om at det nesten ikke oversettes barne- og ungdomsbøker fra andre språk enn engelsk og svensk. I Tveites oversettelse er språket levende og uttrykksfullt, og han har funnet gode løsninger på utfordringer i oversettelser mellom finsk og norsk, slik at det eksotiske og spennende i tussenes verden er bevart.

I år har juryen bestemt seg for å dele ut en spesialpris: Den går til et kunstnerskap som utmerker seg over tid, og i denne kategorien er det ingen nominerte. Spesialprisen i år går til én kunstnerfamilie – Gro Dahle, Svein Nyhus og Kaia Dahle Nyhus. De får prisen sammen, for å behandle vanskelige og tabubelagte temaer og psykisk helse i bildebøker av ypperste klasse. Sammen med illustratør, forfatter og ektemann Svein Nyhus eller datteren, illustratør og forfatter Kaia Dahle Nyhus, skaper forfatter Gro Dahle kunstnerisk sterke bildebøker med et uttalt mål: å få barn til å søke hjelp, til å fortelle, og til å slippe å føle skyld.

Fortellerstemme og synsvinkel ligger alltid i barnets øyehøyde. Bøkene handler om raseri og barn med sterke følelser i *Bak Mumme bor Moni*, om de som er så snille at de blir usynlige i *Snill*, om vold og mishandling i hjemmet i *Sinna Mann*, om omsorgssvikt og sviktende psykisk helse hos mødre i *Håret til mamma*, *Akvarium* og årets bok, *Dragen*. Det handler om barn i minefeltet mellom skilte foreldre i *Krigen*, om incest i *Blekkspruten*, og om barns møte med nettporno i *Sesam, sesam*. Bøkene til familien Dahle Nyhus er prisbelønte for poetiske og formsterke tekster og for kunstnerisk sterke, men også milde, rasende, ekspressive og symboltunge illustrasjoner som spiller sammen med og utvider teksten.

Flere av bøkene er skrevet på oppdrag fra den psykososiale helsetjenesten og brukerorganisasjoner for barn og unge som lever i utfordrende familie- og omsorgsforhold. Resultatet er oppdragsbøker av høy visuell og litterær kunstnerisk kvalitet. De behandler utfordrende temaer med trygghet, letthet og et glimt av humor for ikke å skape skam og skyldfølelse. Alle har et budskap om at barn skal sees, høres, og de skal få hjelp! Det er viktig at disse bøkene finnes i folkebibliotek og skolebibliotek så barna kan oppdage dem.

Familien Dahle Nyhus klarer den vanskelige balansegangen mellom det kunstneriske og det pedagogisk-psykologiske. De gir oss bildebøker som er stor kunst med et formål i tillegg til det å være god visuell litteratur - å bryte tabuer, å snakke om det, å forholde seg til det.

Gratulerer til Gro Dahle, Svein Nyhus og Kaia Dahle Nyhus!

Gratulerer til alle vinnerne!

Og takk til alle forfattere og illustratører som har gitt oss mange gode leseropplevelser!

Til slutt: tusen takk til årets jury, som har bestått av Anne Schäffer, Asbjørn Kolberg, Kyrre Goksøyr, Leif Haakon Steine og undertegnede. Takk for all lesinga, masse engasjement, gode diskusjoner og et hyggelig år! Det har vært en glede å jobbe sammen med dere!